

Hrvatsko katoličko sveučilište

Govor

dr. sc Esther Gitman

Zagreb, 13. veljače 2019.

Alojzije Stepinac, stup ljudskih prava

„Volim svoj hrvatski narod i kao što sam bio za dobro svoga naroda spreman dati sve, tako sam spreman na sve i za Crkvu Katoličku!“

(Iz prve Stepinčeve izjave nakon biskupskoga ređenja)

Okupili smo se danas ovdje na predstavljanju moje druge knjige „Alojzije Stepinac – stup ljudskih prava“. U knjizi ispitujem kako je i zašto mladi svećenik iz ruralne Hrvatske sredinom svojih tridesetih postao junakom svoga naroda, Katoličke crkve i mnogih ljudi diljem svijeta. Knjigu sam željela dovršiti do 10. veljače, kada svi Hrvati diljem svijeta obilježavaju smrt nadbiskupa Stepinca i slave njegov život. Nekoliko je osoba omogućilo da se to dogodi i ovdje im želim zahvaliti: najprije zahvaljujem profesoru Željku Tanjiću, rektoru Hrvatskoga katoličkog sveučilišta, što mi je dao priliku da u ovoj posebnoj prigodi predstavim knjigu. Jednako tako željela bih zahvaliti profesoru Mariju Kevi s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta, koji je u kratkom roku pristao urediti ovaj tekst. Posebno bih željela zahvaliti direktoru Kršćanske sadašnjosti dr. sc. Stjepanu Brebriću i gospođi Maji Petranović i njezinim kolegama u Kršćanskoj sadašnjosti na velikom trudu uloženom u završetak posla u zadanome roku. Ovom prigodom zahvaljujem i spasiteljima i preživjelima iz Drugoga svjetskog rata, što su sa mnom dijelili bolna sjećanja koja su junački podnosili tijekom

holokausta u NDH. Od nekih među preživjelima prvi sam puta čula o neumornim aktivnostima spašavanja Alojzija Stepinca.

Alojzije Viktor Stepinac rođen je 8. svibnja 1898. u Krašiću, u seljačkoj obitelji koja se, da bi preživjela, od jutra do mraka mučila na zemlji, ne znajući nikad kakav će biti rezultat toga. U svojoj su se tjeskobi utjecali Bogu u molitvama. Kao mladić, Stepinac je iskusio bijedu hrvatskog seljaka i beskrajnu borbu za život te je sa svojim narodom dijelio želju za skladom i pravdom. Odgojen u ambijentu pobožnog i razboritoga seljačkoga domaćinstva, razvio je osnove za krepostan život i stekao duboku ljubav prema zemlji svojih predaka i svome narodu. Iz te skromne, formativne pozadine, uzdigao se hrvatski junak koji nikad nije mogao biti odvojen od svoga naroda i koji se, čvrst kao stijena, opirao različitim katastrofama koje su poslije zatekle njega i njegov hrvatski narod.

Stepinac je zaređen 1930., a nakon povratka iz Rima u svojoj je Zagrebačkoj nadbiskupiji živo želio služiti običnim ljudima. Tako je kroz Caritas, koji je on organizirao, pomagao hrvatskim siromasima, ali i tisućama izbjeglica koji su se slijevali na hrvatske obale iz ratom pogođene Europe. Godine 1934., tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera, nadaleko poznatog po teološkoj oštroumnosti, pitali su zašto je odabrao tako mladog, neiskusnog i neznanog svećenika za svog nasljednika u jednoj od najvećih biskupija na svijetu. Bauer je odgovorio: budući nadbiskup zagrebački morat će patiti i umrijeti za vjeru i Hrvatsku. Stepinac će to i doživjeti. Godinama poslije, Stepinac je ovako opisao svoju reakciju na tu vijest, citiram: „Kad

mi je pokojni nadbiskup priopćio da me je izabrao za nasljednika, kleknuo sam pred njega i sklopljenih ruku ga molio da to ne čini. Toliko me iznenadio da sam u prvi čas pomislio kako je starca ostavila pamet. Prilikom posvećenja, svijet je klicao i veselio se, a meni je srce krvarilo.“

U dobi od 36 godina Alojzije Stepinac postao je najmlađim nadbiskupom koadjutorom na svijetu, a 7. prosinca 1937., nakon Bauerove smrti, Stepinac ga je naslijedio kao zagrebački nadbiskup. Bauerova predviđanja o tome što će budućnost donijeti Stepincu ispunila su se. Kao starozavjetni prorok Stepinac je ostao neumoljivo vjeran svojoj Crkvi i naravnim zakonima. Postao je glas savjesti tijekom triju uzastopnih i oprečnih diktatorskih režima. Branio je nauk Crkve te je na taj način pokazao kako čovjek vjere, prilagođen univerzalnim zakonima, shvaća jedinstvo svijeta u njegovim različitostima. U svojim je propovijedima, pismima te cijelim svojim životom i smrću Stepinac utirao izlaz iz krize koju je stvorila nacistička Njemačka, kad je svijet podijelila na rase, kao i komunisti na političku teokraciju.

Da, Stepinac je predstavljao hrvatske vrijednosti i vrijednosti zapadne civilizacije svojom neprestanom obranom: slobode i vrijednosti pojedinca kao samostalne jedinice; slobode i poštovanja vjeroispovijedi; slobode i poštovanja svake rase i narodnosti; slobode i poštovanja privatnog vlasništva kao temelja osobne slobode pojedinca i obitelji; te slobode i poštovanja prava svakog naroda na potpuni samostalni razvoj narodnog života.

Povjesničari koji su pratili njegovo suđenje poslije rata tretirali su to kao izoliran povijesni događaj. Stepinac je odlučio šutjeti i ne braniti se. Unatoč tomu, dao je tužitelju do znanja da neće činiti kompromise, rekavši: „Ja sam za svoje uvjerenje sposoban podnijeti ne samo ismijavanje, prezir i poniženje, nego – jer mi je savjest čista – pripravan sam svaki dan i umrijeti.“

Onima koji su ga smatrali ustaškim kolaboracionistom, rekao je: „Ja kažem ovo, kad se prilike srede i smire, kad se budu mogli publicirati svi dokumenti, kad se budu mogli isti u miru raditi i izraditi, kad svi faktori mogu slobodno da kažu svoju riječ, bez ikakvog straha, potpuno slobodno u svjetlu čiste istine, sa političkog i moralnog stanovišta, ne će se naći ni jedan čovjek koji bi upro prst na zagrebačkog nadbiskupa!“

Sada smo slobodni i njegove će riječi eksplodirati sa stranice ove knjige i mnogih drugih knjiga! Jer u svako je doba i u svim okolnostima on bio kao ratnik protiv svih neprijatelja koji su prije Drugoga svjetskog rata, tijekom i nakon njega, opsjedali njega i njegov hrvatski narod. Stepinac je svjedočio strahotama koje su se dogodile u Hrvatskoj tijekom Karađorđevićeva kraljevanja, kao i onima nacističke Njemačke koja je okupirala zemlju te je uz suradnju Ante Pavelića, ustaškoga vođe, zemlja postala neovisna o Srbiji, ali je stalno bila pod tutorstvom Njemačke. Pavelić je financijsku i vojnu pomoć Njemačke uzvraćao ideološkim ustupcima, među njima revnom primjenom „konačnog rješenja“ židovskog pitanja u NDH. Da bi ubrzala proces uništenja Židova i drugih, nacistička je Njemačka pružila obrazac za postizanje ove zadaće: prvo, konfiscirati svu židovsku imovinu i iskoristiti je za

obnovu NDH, a isto tako Židove izbaciti iz svih javnih službi. Drugo, uništiti njihove vjerske i kulturne simbole te ih naposljetku istrijebiti.

Slijedeći ovaj nacistički plan, Pavelić je 17. travnja objavio prvu zakonodavnu odredbu, za obranu hrvatskog naroda. Uslijedila je druga odredba koja je izričito optuživala Židove da kolektivno šire laži o ponašanju vlasti i time remete javni red i mir. Ovaj je izmišljen zločin nosio smrtnu kaznu. Hrvate, takozvane arijce, koji su pomagali Židovima, upozoravalo se: budući da su mnogi hrvatski građani pojedinačno i u skupinama uključeni u spašavanje pojedinačnih Židova i njihovih obitelji, ustaško je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost poslalo naputke Državnom regulatornom odboru zabranjujući svim građanima da se zauzimaju za Židove. Onima koji se ne pridržavaju ovih zakona slijedit će kazna kao izdajnicima, tj. smrt.

Stepinac je rano shvatio da nacistička Njemačka ima kontrolu te da je Pavelić lutka koja ispunjava njihove naredbe. Vođama NDH izrazio je svoju zabrinutost upozoravajući ih da su njihove nehumane politike protiv Židova i drugih poprimile totalitarni karakter koji prijeti nanijeti veliku štetu hrvatskom narodu i Katoličkoj crkvi u godinama pred njima. Rekao je: „Zbog zlobnog ponašanja Pavelićeva režima, hrvatski će narod snositi punu odgovornost za ustaško ponašanje, kao i za rast komunizma.“

Gubitak ljudskih života tijekom rata bio je mnogim Hrvatima uznemirujuć i moralno odvratno. Svojoj su novoj vlasti počeli pisati peticije objašnjavajući kako su progonjeni Židovi

dobri, pošteni i radini ljudi te da ih je pogrešno progoniti. U Hrvatskom državnom arhivu otkrila sam 420 peticija u korist Židova, koje su potpisale tisuće ljudi, a koje pokazuju da su zabrinuti građani od svoje vlasti očekivali odgovor. Stepinčeva pisma, kao i ona njegovih župljana, upućena su i Anti Paveliću i ministru unutarnjih poslova Andriji Artukoviću te je u njima izražena uznemirenost zbog ponašanja vlasti. Stepinac je pravilima Crkve, Haškim i Ženevskim konvencijama bio obvezan održavati kontakt s okupacijskim snagama zbog javnog reda i mira. Stepinac je morao moći razgovarati s Pavelićem zato što je poglavnik bio jedini kontrolni autoritet koji je mogao ublažiti teror i ubojstvo.

Stepinac je osuđivao nacizam, fašizam, komunizam i nečovještvo ustaša, a tijekom ratnih godina pridržavao se jedne maksime: stvarno postoji samo jedna rasa, a to je Božja rasa. Unatoč tomu, Stepinac je shvatio da je njegova najsvetija dužnost, kao predstavnika Katoličke crkve, da podigne svoj glas protiv ustaškog ponašanja. Ivo Politeo, njegov branitelj tijekom suđenja, dao je ljudima do znanja da su: "...na [propovijedi] masovno dolazili ne samo katolici nego čak i oni koji inače nisu išli u crkvu. Te su se propovijedi širile, prepričavale, kopirale i distribuirale u tisućama i tisućama primjeraka među narodom te su čak prodrle i na oslobođeni teritorij... Postale su tisak podzemlja, sredstvo uspješne propagande protiv ustaša, djelomični supstitut za oporbeni tisak."

Stepinčevi naponi da spriječi uništenje nevinih ljudi razljutili su naciste koji su bili na službi u Zagrebu te su oni u jednom od

svojih dnevnih izvješća dali Njemačkoj na znanje: „Cijelo vrijeme dobivamo informacije o političkom miješanju toga svećenika [Stepinca] u unutarnje poslove zemlje. On ima veze u svakome ministarstvu; većina crkava u Hrvatskoj ima kontakte s Londonom i vladom u izbjeglištvu. Takav pristup Crkve može se smatrati suprotan interesima Trećeg Reicha i NDH. Naš je cilj eliminirati utjecaj toga svećenika.“ No Stepinac je nastavio sa svojim propovijedima, rekavši: „Stvarno postoji samo jedna rasa, a to je Božja rasa. Njezin rodni list nalazi se u Knjizi postanka... Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili uglađeni Europejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Ariji, imadu jednako pravo da govore 'Oče naš koji jesi na nebesima'!“

Već je 22. svibnja 1941. nadbiskup pisao Andriji Artukoviću prigovarajući na primjenu antisemitskih zakona: „Ali da se pripadnicima drugih narodnosti ili drugih rasa oduzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udara žig sramote, to je već pitanje čovječnosti i pitanje morala. A moralni zakoni vrijede ne samo za život pojedinca nego i za državnu upravu. Današnje društveno uređenje i opći moralni pojmovi koji vladaju ne udaraju žig sramote ni na robijaše koji su pušteni iz tamnice na koju su bili suđeni radi ubojstva... Zašto da se to čini s onima koji su bez svoje krivnje članovi druge rase? Tu bi trebalo ipak voditi računa da će se, osobito kod omladine koja je još u godinama razvoja i koja je tim mjerama pogođena, u velikoj mjeri razvijati i instinkt osvete i tzv. »Minderwertigkeitskomplex«, a te će stvari porazno

djelovati na njihovu duševnu formaciju. Imamo li mi pravo na takav atentat na čovjekovu ličnost? ... Molim Vas, Gospodine Ministre, da izdate shodne naloge da se židovski i ostali slični zakoni ... provode tako, da se u svakom čovjeku poštuje ličnost i čovječje dostojanstvo.“

U jednoj od svojih propovijedi Stepinac je rekao: „Na jednu bih vas stvar želio danas napose upozoriti, ako želite biti pravi podanici Krista Kralja, a to je ljubav prema bližnjemu, ljubav prema čovjeku bez razlike kako se zvao. U ovo zadnjih nekoliko decenija uspjele su razne bezbožne teorije i ideologije tako zatrovati svijet, da je mržnja postala reć bi glavnim pokretalom sviju ljudskih čina. Pogibelj je da i oni, koji se diče katoličkim imenom, da ne rećem čak i duhovnim pozivom, postanu žrtvom strasti mržnje i zaborave na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi... Mi smo svoje stanovište prema rasizmu definirali otkad rasizam postoji, a ne možda danas. A to stanovište je kratko i jasno. Katolička Crkva ne pozna rasa, koje gospoduju i rasa koje robuju.“

Ustaški su tvrdolinijaši oduvijek smatrali Stepinca Jugoslavenom u orijentaciji. U pismu „Hrvatske katoličke mladeži“, u kojem ga se optužuje za nelojalnost NDH, kaže se: „Mi znamo da ste vi naš najveći protivnik, ali vam dajemo do znanja da, ako nastavite govoriti protiv nas kao do sada, da ćemo vas, usprkos rimskom crvenom pojasu, ubiti nasred ulice kao psa.“

Neustrašiv, Stepinac je dalje rekao: „Sustav strijeljanja stotina talaca za jedan zločin, kad se ne može pronaći osoba kriva za taj zločin, poganski je sustav koji samo rezultira zlom.“ Stepinac je često naglašavao da nam „ne može služiti na čast, ako nam se kaže da smo najradikalnije, tj. najokrutnije, riješili židovsko pitanje“. Tijekom suđenja, Stepinac je rekao: „Upisuje mi se u krivnju prekrštavanje Srba. To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati.“ U svojim je razgovorima sa Stanislavom Rapotecom, Slovencem koji je služio srpskoj kraljevskoj obitelji u Londonu, te je poslan u misiji da ispita kako poslati novac gladnom srpskom stanovništvu, jednom prigodom Stepinac priznao: „Nijemci i ustaše uništili su dušu i tijelo našeg naroda. Njihov su krvav posao olakšali oni iz naše sredine koji imaju podmuklo srce. Među tim podmuklima, na našu se sramotu, nalaze katolički svećenici na izoliranim mjestima, koji su kao pojedinci koristili svoje svete halje za izdajničke političke svrhe. Oni nisu više bili ljudi od Boga koji djeluju po ovlasti Crkve. Oni nisu predstavljali ništa i nikoga, nego same vlastite iskvarene želje, nabrušene onim što su njihove bolesne oči vidjele od njemačke moći i slave.“

Izvješća BBC-ja iz 1943.

„Vatikanski radio juče je dao izvadke iz dvie nedavne propovijedi, koje je održao zagrebački nadbiskup Dr. Stepinac. U svojim propovijedima zagrebački nadbiskup strogo je i oštro osudio proganjanje Jevreja i drugih narodnosti, koje su vršene prema ranijim nacističkim terorističkim mjerama kao i prema Nürnberškom zakonu. Vatikanski radio javlja, da je zagrebački nadbiskup rekao u svojoj propovijedi slijedeće: Svaki narod i svaka rasa na zemlji imaju prava na život i postupak koji je dostojan čovjeka. Ako je Bog dao ovo pravo ljudima nijedna vlast na svijetu ne može im ga oduzeti...“

Pavelićev ministar Julije Makanec ožigosao je nadbiskupa zato što ne shvaća trend vremena i značaj problema. Optužen je za izravno miješanje u politiku: „...to važi i za onoga visokog crkvenog dostojanstvenika koji je nedavno u svome govoru prešao granice svoga poziva i počeo se uplitati u stvari za koje nije pozvan. On koji ne razumije značenje političke borbe, koji ne shvaća političke vrijednosti i koji ne zna kako ih odvagnuti i ocijeniti, najbolje će učiniti da se drži podalje od političke sfere, ostavljajući te poslove onim sposobnijima.“

Da sažmem: skidanjem oznake tajnosti s obavještajnih podataka SAD-a prema odredbama američkog Zakona o otkrivanju nacističkih ratnih zločina iz 1998., mnoga su jednostrana gledanja zamijenjena nijansiranim inačicama uloge koju je Alojzije Stepinac imao u drami Drugoga svjetskog rata. I moje istraživanje pokazuje kako je Stepinac snažno osuđivao kršenje ljudskih prava zakonima usmjerenima protiv Židova, Srba i Roma te da je u svakoj prigodi zahtijevao povratak na Božji zakon. Kad su 1941. dvojica njegovih svećenika i šest časnih sestara kao Židovi bili oslobođeni nošenja žute Davidove zvijezde, koju su nacisti namijenili da bude sramotan znak, Stepinac je svečano izjavio: „Zamolio sam te svećenike i časne sestre da nastave nositi ovaj znak pripadnosti narodu u kojem je rođen Naš Spasitelj sve dok ga budu morali nositi i drugi.“

Vatikan je nekoliko puta Stepincu ponudio da odabere drukčiji tip života, ali njegova savjest i njegovo snažno uvjerenje u neotuđiva prava svake osobe da živi život koji mu je dao Stvoritelj, motivirale su ga da ostane u Zagrebu i da se skrbi za tisuće žrtava koje su potpuno ovisile o njemu – ponajprije njegovi župljani, ali i mnogi drugi koje su nacistički i ustaški režimi odbacili: poput 58 starijih Židova, siročadi, 1000 Židova u mješovitim brakovima. Jednom je Stepinac doznao da je Bastianini, tadašnji guverner Dalmacije, namjerio poslati natrag ustašama u NDH sve tisuće izbjeglica. Stepinac i opat Marcone, vatikanski vizitator, odmah su djelovali tvrdeći kako je većina izbjeglica preobraćenika na katoličanstvo te kako je njihova dužnost da ih spase. Uz pomoć ministra vanjskih poslova

Vatikana Maglionea, uspjeli su dobiti dozvole za sve židovske izbjeglice da ostanu u talijanskim okupacijskim zonama. Ondje je preživjelo približno 5000 Židova, 1000 na Korčuli, 3600 na otoku Rabu, a neki su se raštrkali posvuda. Stepinčev je život bio u opasnosti tijekom ovih pothvata i u nekoliko je navrata zatvaran. Pošteđen je tek zahvaljujući ljubavi, divljenju i odanosti svog naroda.

Odabrala sam krenuti neistraženim područjem spašavanja Židova u NDH unutar šireg konteksta povijesti holokausta, ne samo zato što sam jedna od onih koji su preživjeli holokaust, nego zato što su me rezultati mog istraživanja uvjerali da spašavanje i preživljavanje tisuća Židova u vrlo neprijateljskom okruženju i pod složenim uvjetima pokazuju nama i budućim naraštajima da se diktatori poput Hitlera, Mussolinija, Pavelića, Nedića i Tita, kao i njihove promašene filozofije, mogu pobijediti. Moj cilj nije umanjiti ulogu koju su ustaše imale u uništenju 75% hrvatskih i bosanskih Židova. Umjesto toga želim osporiti raširenu percepciju nekih povjesničara, među njima i dvojice Izraelaca, te srbijanskog režima, da je sve hrvatsko stanovništvo tada i sada krivo za zločine koje su počinili ustaše. Stepinčevi tužitelji ne spominju da je Stepinac, za razliku od mnogih drugih, odlikovan u Prvom svjetskom ratu i da su 150.000 Hrvata bili partizani, uključujući članove Stepinčeve obitelji. Moram priznati da mi tijekom svih ovih godina istraživanja ostaju na pameti dva pitanja: Kako bih se ja bila ponašala pod ugnjetavačkim režimom?

Bih li ja imala hrabrosti koju je pokazala moja majka koja je ostavila za sobom dom i obitelj i pobjegla samo s jednom misli na pameti, da spasi mene? Bih li ja imala hrabrost nadbiskupa Stepinca i tisuća spasilaca da izložim opasnosti svoj život i život svoje obitelji? Nemam odgovore na ova pitanja, ali znam da su njihovi životi i njihova djela promijenili stvari i da trebaju biti vodilja nama i budućim naraštajima.

Neka nadbiskup Stepinac bude proglašen svecem, što on već jest! Spasio je svoju Crkvu, svoj narod i mnoge od nas.

Hvala vam!